

HÓVÁRI JÁNOS

A velünk élő Mohács(ok)*A via dolorosa hungarica* és a Magyar Feltámadás (1526–1687)

Az első mohácsi csata napja: 1526. augusztus 29. – a legtöbb keresztény felekezetnek Keresztelő János fejevételenek, a régi magyar nyelvben *Nyakavágó Szent János*nak az ünnepe. A magyar keresztény és történeti hagyomány ezt leginkább csak kronológiai tényként kezeli, s majdnem megfeledez az egymáshoz nagyon illeszthető mártíromság felmutatásáról. Keresztelő János Heródes Antipász és Szalomé románcának, a mohácsi hősök pedig I. Szulejmán szultán hódító politikájának a vértanúi. De ez nem csupán a mohácsi elesettek mártíromsága, hanem a keresztény Magyarország keresztre feszítése is. Hazánk azonban nem harmadnapra támadt fel, hanem jóval másfél évszázad múlva, végigjárva a hosszú *via dolorosa hungaricát*. A Habsburg Birodalom katonai erőinek hatalmas, európai jelentőségű győzelme 1687. augusztus 12-én a Mohácshoz közeli Nagyharsánynál, amelyet a magyar történelmi emlékezet *második mohácsi csatának* is nevez, keresztény történetfilozófiai értelemben nem más, mint a XIV stáció másfél évszázados végigjárása. S azt követően az isteni akarat beteljesülése: a Magyar Feltámadás eljövetele. Kár, hogy ez a magyar *történelmi fájdalmas út és Magyar Feltámadás*, a két csata az emlékező-kultúrájában és a magyar történeti gondolkodásban csak halványan jelenik meg. Pedig a Nagyharsánynál lezajlott ütközet keresztény előkészítése 1687-ben többnyire Mohácson zajlott, amelynek kikötője a hadművelet dunai hídfőállása volt. Erre – és természetesen a győzelemre – emlékeztet a mohácsi főtéren (ti. Széchenyi téren) Martinelli Jenő 1937-ben, az ütközet 250. évfordulójára felállított szobra, amelyből azonban hiányzik az a monumentalitás, ami kellő súllyal, s a kései győzelem valós erejével állíthatná szembe az 1526-os vereséget. Ha már ez a mohácsi főtéren nem valósulhatott meg, születhetett volna más megoldás is: a mohácsi csatamező egyik szögletének a Szársomlyó (a Nagyharsány felett emelkedő hegy) valamelyik pontjával való látványos – spirituális-művészeti, és ez által az emlékezőkultúrát megújító – összekötése, nemzeti történelmi öröksé-

günk kiegyensúlyozása érdekében. Tény, hogy a második mohácsi csatának Nagyharsány és Villány határában 2014 óta van már egy, a kereszténység győzelmét és összefogását felmutató, felkiáltójelszerű emlékműve (Balázs Balázs alkotása), amelyben azonban egyáltalán nem jelenik meg az, hogy 1687-ben az itteni harc derék visszavágás volt a 161 évvel azelőtt, a hozzávetőleg 10 kilométerre lévő Mohács közvetlen közelében történtekért. De a Szársomlyó oldalában álló kereszt így is a *via dolorosa hungarica* feltámadási emlékműve. Fontos lenne, hogy ezt ne csupán néhány beavatott tudja, hanem bekerüljön a magyar történeti és nemzeti tudatba is.

A magyar történeti emlékezet *augusztus* hónapja kronologikusan a győztes második mohácsi csata emléknappal, augusztus 12-vel kezdődik, és 29-én, a vesztes első mohácsi csata napján fejeződik be, amolyan fejre állított történelemként. Vagy mégsem? Erősen él a török alóli felszabadulás gondolatvilágában, hogy a Magyar Feltámadás napja: 1686. szeptember 2., vagyis Budavár visszafoglalása. A *fájdalmas út* Mohácstól Budáig történeti és metaforikus értelemben is nyilvánvaló: az első mohácsi csata a kezdete annak a gyászos folyamatnak, amelynek egyik állomásaként a magyar főváros 1541-ben, szintén augusztus 29-én, Keresztelő János fejevétele napján, török kézre került. A második mohácsi csata 1687. augusztus 12-én pedig azt akadályozta meg, hogy az oszmánok Budát visszafoglalni akaró serege oda eljusson, s a budai várban ismét lófarkas zászlók lengjenek. De ha mindezt közép-európai kontextusba és teljes történelmi összefüggésrendszerbe helyezük, nem feledkezhünk meg arról sem, hogy Buda – és vele hazánk – aligha szabadult volna fel a török uralom alól a 17. század végén, ha Sobieski János lengyel király lengyel–szász serege Lotharingiai Károly osztrák–bajor–magyar csapataival egyesülten nem veri szét 1683. szeptember 12-én Kahlenbergnél a török ostromgyűrű vezérlési központját, és menti fel a császárvárost. Ez tette lehetővé az 1699-ig tartó felszabadító háborút, Magyarország nagy részének visszafoglalását az oszmánoktól, amely a Segítő Szűz Mária (Mariahilf) jegyében zajlott. A visszaszerzett területeken tucatjával épültek vagy újra megnyiták a katolikus templomok, és ez a magyar Mária-kultuszt (a lutheránus idősebb Lucas Cranach 1537-ben festett, *Mária a kiseddel* című képének másolatait és utánezait láthatjuk a Dunántúlon, az Alföldön, Szlavóniában, Bácskában és Bánátban számos templomban)

máig hatóan újra pozicionálta. Ebben a régi-új Mária-kultuszban kiemelkedő szerepe van Nagyboldogasszony napjának, Szűz Mária Mennybevétele ünnepének, augusztus 15-én. Ez egyben Szent István 1038. évi halálzásának is a napja, valamint hazánk felajánlása Szűz Máriának, aki így lett „*Boldogasszony Anyánk, régi jó Patrónánk*”, s nyertük el vele a mai napig is érvényes *Regnum Marianum* nevet. Az augusztus 20-i Szent István ünnepnapnak nagy hagyománya van a magyar emlékezetkultúrában, és az leginkább a magyar állhatatosságról szól: „És annyi – vallja Vörösmarty Mihály a *Szózatban* – balszerencse közt, / Oly sok vizsály után, / Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán.” Nagyboldogasszony napjának szeptember elejei párja 8-án

A Harsány-hegyi csata emlékműve (acélkereszt, pajzsok: Balázs Balázs, 2014, valamint Turul kopjafán, Nagyharsány, forrás: www.hoszamo.hu)

a Kisboldogasszony, Szűz Mária jeruzsálemi születésének ünnepe, amely a török alól felszabadult területeken az előbbieknél igen gyakori búcsúnappá lett.

A fentiek egyértelműen mutatják, hogy a magyar történelem fordulópontjai akarva-akaratlanul keverednek a keresztény ünneprendszerrel és emlékezőkultúrával. Ennek szimbolikus jelentése is van: az isteni segítséggel a magyarság a bajból (mindig) kikerül. Vagy másként fogalmazva, s visszatérve a két mohácsi csata hagyományához: ami 1526. augusztus 29-én elveszett, azt 1687. augusztus 12-én visszanyertük. Ez a Mohács-hagyomány azonban sohasem rögzült kellőképpen a magyar emlékezőkultúrában, annak ellenére sem, hogy gróf Esterházy Pál László (1730–1799) pécsi püspök Dorfmeister Ist-

vánnal (1729–1797) megfestette mindkét mohácsi csatát 1787-ben, hogy ottani, pécsi püspöki palotájának historikus szellemiséget adjon. E képek 1856 óta a mohácsi Csataférfiak Emlékkápolnájában – amelyet egyébként a Fájdalmas Szűznek szenteltek fel – vannak. A két ütközet (1526 versus 1687) egymást ellensúlyozó hagyománya nem, vagy csak nagyon halványan járta a művelt arisztokrata püspök által kijelölt utat. S lehet, hogy igazán sohasem fogja ezt követni, s az erről való tudás megmarad a történész céh szűk világában. Nemcsak azért van ez így, mert a magyar társadalom mára sokat veszített keresztény hitéből, és református testvéreink (akik közül sokan a török kor túlélői e vidéken) különben sem követik a Mária-kultuszt, hanem leginkább azért, mert a magyar politikai-történelmi gondolkodás irányítói teljes szívükkel sohasem békültek meg a *második mohácsi (nagyharsányi) csata* hőseivel, valamint annak vezéreivel: Lotharingiai Károllyal, Miksa Emmanuel bajor királlyal, Bádeni Lajossal és Savoyai Jenővel. Nemzeti emlékezetünk sikeres „labancoknak” tartja őket, s az is csak történészek körében ismert, hogy Miksa Em-

manuel sokáig II. Rákóczi Ferenc jelöltje volt a magyar trónra, s 1703–4-ben pedig katonai szövetségese. A három jeles Habsburg-fővezér pedig sohasem harcolt Rákóczi kurucjai ellen: Lotharingiai Károly 1690-ben meghalt, Bádeni Lajos és Savoyai Jenő pedig a Rákóczi-szabadságharc idején a spanyol örökösödési háború nyugati frontjain szolgált. Nem kérdéses, hogy Savoyai Jenő Magyarország Habsburg Birodalomba integrálásának híve volt, de a magyar rendi követelések számos pontjának elfogadását reálpolitikai evidenciának tartotta. Sajátos helyzet, hogy hazánkban még napjainkban is csak kevesen gondolják úgy, főleg a bécsi politikai élettel való történelmi konfliktusaink miatt, hogy a Nagyharsánynál 1687-ben elesett katonák (köztük több ezer magyar) is olyan hősök vagy vértanúk lettek volna, mint a mohácsiak 1526-ban. Még akkor sem, ha ők nem a csatavesztés, hanem a győzelem hősei vagy vértanúi. Pedig ezzel a magyarországi török hódoltság korát történetfilozófiai értelemben is le lehetett volna (le lehetne) zárni, miként az a való életben meg is történt. S a két csatatér területe és környéke igyekvő birtokosoknak és szorgos parasztoknak lett az élettere, akik közül sokan magyar–német–horvát katolikus vallású telepesekként érkeztek ide. De az is tény, hogy a térségben jelentős súllyal bírtak azok a magyar reformátusok (Nagyharsányban, Kölkeden, de Mohácson, Siklóson, sőt Máriagyúdon) is, akik „a magyar nép zivataros századai”-nak túlélői, s fogyásuk csak 20. századi folyamatok következménye.

De ne legyünk igazságtalanok a múlttal. A fenti gondolatsort – kicsit másként, mint e sorok közreadója – Klebelsberg Kunó, neves vallás- és közoktatási miniszterünk is megfogalmazta 1926. április 4-én a *Mohácsi Emlékkönyv 1526* tanulmányaihoz írt rövid, de tartalmas bevezetőjében: „A Megváltó szenvedésének napját, nagypénteket, fekete betűvel jelzi a keresztény naptár; a feltámadás vörös betűs ünnepnapja a húsvét. Mohács, 1526, a magyar nemzet szenvedésének esztendeje; Buda visszafoglalása, 1686, nemzeti feltámadásunk vörös betűs éve. Innen van az, hogy a felszabadulás 200 éves fordulóját 1886-ban az egész nemzet megünnepelte; Mohács 400 éves fordulóján ellenben nem ünneplünk, de büszke kegyelettel megemlékezünk azokról a jó magyarokról, akik a becsület után a legnagyobb földi jót, az életet áldozták fel a hazáért.” Klebelsberg jól ismerte történelmünk 17. század végi fordulatát, hiszen apai családja a felszabadító háborúk során ke-

rült Magyarországra: „És ne vádoljanak – nyilatkozta a gróf 1928-ban – engem azért, mert német nevem van; Buda visszafoglalásánál a török elleni küzdelemben mély sebbel együtt kapta a grófságot egyik ősöm, azt hiszem tehát, jogom van a vérkeresztség folytán nekem is e földhöz.” Klebelsberg Kunó nemzetünk mohácsi krisztusságának húsvétját Buda 1686. évi felszabadításában látta. Ezzel Mohácsot nemcsak Magyar Golgotává, hanem szellemi és kegyeleti magyar fővárossá is tette. E sorok írójának mégis meglepő, hogy a *második mohácsi csatáról* sem említett előszavában, sem 1926. augusztus 29-i mohácsi kegyeleti beszédében egyetlen szót sem szólt. De miniszterként sem tett különösebben azért, hogy a 17. század végi „magyar húsvét” nemzet- és hitépítő emlékvilág legyen. Mentségére legyen: ehelyett rengeteg tett az egyszerű magyar nép szellemi felemelkedéséért.

1526 Mohácsát, a krisztusi keresztre feszítés allegorikus helyévé nem is a magyar katolikus hagyomány, nem a magyar történetírás és nem a magyar irodalom tette, hanem a képzőművészet. Orlai Petrich Soma 1850–51 között Münchenben festette *II. Lajos holttestének megtalálása* című képét. Ezen II. Lajost a keresztről levett Jézus Krisztus ikonográfiájához hasonlóan ábrázolja. A magyar király holtteste egyben a korabeli (1526 és 1851-beli) Magyarország allegóriája is. Egyes kortársak II. Lajos arcvonásaiban a segesvári mártír Petőfi Sándor, a művész igaz barátja arcát vélték felfedezni. A képet 1852-ben a Debreceni Református Kollégium vásárolta meg, és azóta is ott található. A mű nagy vitát váltott ki. Toldy Ferenc, a jeles magyar irodalomtörténész Pesten, 1851. szeptember 16-án kelt levelében a következőket veti Orlai Petrich Soma szemére: „Lajost, mint fiatal embert sajnálhatni, mint király? [...] Ő alatta a nemzet betegsége halálos lett, s Mohács csak az elfordíthatatlan halálának napja! Ha ő még él is, az nem változtat a dolgon, vele a nemzet semmit sem veszített. Ő egy idegen származású, jelentéktelen, sem míg élt, sem azóta, jó ha rokonszenvet senkiben se támasztott suhanc volt.” Toldy Ferenc véleményét azonban a nemzet nem osztotta. A festmény népszerű lett, és sajátosan vegyítette Mohács és Világos szimbolikáját. Orlai Petrich Soma Mohács-felfogását Székely Bertalan tovább erősítette, amikor vele hasonló felfogásban – bár kevesebb szakralitással – festette meg *II. Lajos testének föltalálása* című képét 1859-ben, amely a Nemzeti Múzeumba került. A két műalkotásnak

nagy szerepe van abban, hogy II. Lajos feltételezett halálhelyén 1856-ban (melyet 1864-ben tovább építettek) emlékoszlopot állítottak fel, s ez napjainkban is nemzeti zarándokhely. Klebelsberg Kunó vélhetőleg maga is, de munkatársai bizonyosan ismerték a két festmény körüli polémiát. Így annak hangsúlyozását, hogy Mohács a magyar Golgota-e, Zichy Gyula kalocsai érsekre bízták, aki azonban ezt 1926. augusztus 29-én bemutatott szentmiséjében, amely egyben a mohácsi Fogadalmi templom építésének szimbolikus kezdete is volt, *expressis verbis* nem mondta ki. De az igen művelt és világot látott magyar főpap pécsi püspökként tisztában volt elődei sajátos és értékőrző szerepével a mohácsi csata hagyományrendszerében, s tény, hogy e tradícióért maga is sokat tett. 1926-ban azonban már a kalocsai érsekként celebrálta a mohácsi emlékező szentmisét, s Tomori Pál örökébe lépve, szinte kötelessége is volt a mohácsi hagyomány ápolása és építése.

A két mohácsi viadal kiegyenlítő felfogása, a reformkorban éppúgy, mint az 1850-es években, amikor Mohács és Világos – Orlai Petrich Somának betudhatóan – Magyarország keresztire feszítését jelképezte, nem volt ildomos. Különösen nem Lotharingiai Károly nagyharsányi (második mohácsi) győzelmét magasztalni, akinek unokája, Ferenc, Mária Teréziát feleségül véve, benősült a Habsburg-házba, amely frigyből a Habsburg-Lotharingiai dinasztia lett. A Béccsel való szembeesülés a kiegyezést követően sem múlt el, sőt az 1880-as évektől felerősödött: Kossuth Lajos 1894-ben Mohács díszpolgára lett. Ebbe a világba nem illett bele az egymást kiegészítő és egymást ellentételező két Mohács. Így az 1526. évi mohácsi keresztire feszítésnek – még Klebelsberg fejében is – Buda 1686. évi felszabadítása lett a húsvétja.

Sajátos igazság, hogy az 1526. évi mohácsi csata emlékvilága csak részben szól arról, hogy ott valójában mi is történt egykoron. *Mohács 1526* sokkal inkább egy önálló életet élő fogalom a magyar történeti és nemzeti gondolkozásban: a magyar önostorozás szinonimája. Egyben az egyéni hősiességen túl levő evidens erőviszonyok és helyzetek tagadása is, s ennek következtében az örök bűnbakkeresés kiélésének állandó terepe. A Mohács-értelmezések így aztán többnyire – tisztelet a kivételnek – nem is az 1526-os esztendő valós történéseiről szóltak, hanem későbbi korok magyar kudarcainak visszavetítéséről, illetve annak más történelmi csapásokkal való össze-

hasonlításairól: Trianon nagyobb seb-e, mint Mohács; a szovjet-uralom nagyobb csapás-e, mint az oszmán. Most pedig, amikor országunk végre – már lassan három évtizede – független és szabad, sokan még mindig azt keresik, kik voltak a Jagelló-korban áru- lók és rossz magyarok vagy rossz keresztények, akik miatt a máig ható mohácsi katasztrófa ért bennünket. Napjaink Magyarországon sokan nem gondolják végig, hogy akkor is, miként más korokban, voltak igaz és jó emberek, éppúgy, mint megtévedtek és gonoszak. De abban a pillanatban, amikor a hazát kellett védeni, fegyvert fogtak. (Bizonyosan többen és eltökéltebben, mint a mai kor magyarjai tennék!) Meg kellene végre értenünk, amit Szakály Ferenc Mohácsról a 400. emlékévként előestéjén, 1975-ben megjelent monográfiájában kimondott: a mohácsi katasztrófa olyan birodalmi erő következménye, amelyet Budáról megállítani nem lehetett, legfeljebb csak fékezni. Akkor – teheti hozzá az élete delén elhunyt nagy történész barátja azt, amit ő abban az időben nem írhatott le, de sokat hangoztatott bizalmasabb körében – „majdnem olyan helyzetben voltunk, mint 1944 végén vagy 1956 novemberének elején: fizikai képtelenség lett volna a szovjet hadsereget visszaszorítanunk”. De 1920-ban is ez volt a helyzet a diplomáciai élet frontján, tehetjük hozzá szomorúan, amikor a trianoni szerződést Simonyi-Semadam Sándor kormányának alá kellett írnia, Teleki Pálénak pedig ratifikálnia, mert más lehetőségük akkor már nem volt. Ha az utóbbiakat nemzetünk többé-kevésbé tudomásul vette, itt lenne az ideje, hogy a Mohács-problematikát is ekképp lássa. Ahogyan a két világháborúban elesett katonáinkat, s 1956 pesti srácait hősöknek tartjuk, úgy kell a mohácsi ütközet katonáit is hősöknek tekintenünk. Mohács ugyanis nem a gyászról, hanem a magyar hősiességről szól. Amikor 2026-ban nemzetünk ismét fejet hajt elesett katonáink emléke előtt, a csata 500. évfordulóján, és számba veszi az egykor történeteket, remélem, az majd végre a magyar hősiességről (amely természetsszerűleg magában foglalja a mártíromságot is), valamint a nemzeti összefogásról és összetartásról fog szólni. Ez a vonás egyébként a mohácsi emlékezésekben mindig is megjelent, még ha időnként kellőképpen nem is vettük észre; valamint tartalmazza Mohács közép-európai vonatkozásait is. S mindezt nagyban segíteni fogja, hogy *Mohács 1526* és *Nagyharsány 1687* is méltó helyére kerüljön a magyar történeti tudatban és a nemzeti közgondolkodásban.

A török történetírás és történeti emlékezet is élesen számon tartja az oszmán-török hagyományvilág nagy szultánjának, I. Szulejmánnak mohácsi győzelmi napját. Úgy tűnik, hogy augusztus 29. a szultánt körülvevő emlékezetben, az ő életében, magyar vonatkozásokban, amolyan különleges napnak számított. A közép-európai terjeszkedés útjára lépő fiatal szultán első hadjárata során, 1521. augusztus 29-én léphette át a nándorfehérvári vár kapuját, amellyel kiköszörülte dinasztiája egykori csorbáját, amelyet dédapja, II. Mehmed szultán szenvedett el Nándorfehérvárnál 1456 nyarán. A nándorfehérvári győzelmén fellelkesült szultán, történetírói szerint uralkodásának egyik legnagyobb győzelmét 1526. augusztus 29-én Mohácsnál aratta. Ezek után már nem véletlen, hogy az a nap, amikor a szultán katonái megszállták és elfoglalták Buda várát: 1541. augusztus 29. lett. Nem kétséges, hogy Nándorfehérvár esztének (valójában feladásának) napja és a mohácsi csata időpontja véletlenül esik egybe. De Buda megszállása már igazodott és igazodhatott, a szultáni erőfölény okán, a „szerencsés naphoz”, amely napon azonban I. Szulejmán katonáinak a várért nem kellett harcolniuk, mert azt (valakik vagy valaki parancsára) magyar őrzői maguktól átadták nekik. Azt, hogy augusztus 29. mennyire élt a szultán körüli emlékezetben, Szigetvár 1566. évi ostromának története is mutatja. Szokollu Mehmed nagyvezír nagy támadást indított ezen a napon, hogy erői a várat elfoglalják, és ezzel is Szulejmán magyarországi győzelmi napjának tekintélyét erősítsék. De katonái nem jártak sikerrel, s Szigetvár még szeptember 7-ig tartotta magát.

Sajátos fintora a sorsnak, hogy Keresztelő János két ereklyéje (koponyacsontjának egy része és egyik alsó karja) az oszmán-török uralkodók kincstárát – köztük I. Szulejmánét is – gazdagította, s napjainkban az isztambuli Topkapı Szerájban láthatjuk. Könnyen előfordulhatott volna az is, hogy a Topkapı Szerájban Szent István koronája is Keresztelő János ereklyéi mellé kerül. I. Szulejmán szultán az 1529. évi hadjárata során kézre kerítette a magyar szent koronát is, hónapokig tábori kincstárában őrizték, hosszas mérlegelés után küldte csak vissza azt Szapolyai Jánosnak, a mellette álló, vele szövetséges egyik magyar királynak. De a Szűz Mária-kultusznak is van török vonatkozása. Epheszosz (török nevén Selçuk), ahol a meghatározó (de vitatott) keresztény hagyomány szerint a Szent Anya elszenderült, lassan

A nagyharsányi csata emlékköve
(Nagyharsány, forrás: www.nagyharsany.hu)

ezer éve a török világ része. Ma az egykori ókori nagyváros romjai mögötti dombokon (Bülbüldağı) áll az a ház, ahol Szűz Mária élete utolsó éveit élte. Innét sugárzik ki Nagyboldogasszony ünnepének, Szűz Mária Mennybevételének szellemissége. Az Epheszosz melletti Szűz Mária háza (Meryem Ana Evi) megható zarándokhelye a világ keresztényeinek, amelynek látogatását a török állam biztosítja, és biztonságát török katonák őrzik. A magyar katolikus hagyományban is erős Mária-kultusznak is e város a szülőhelye. Az epheszoszi egyetemes zsinat mondta ki 431-ben, hogy Mária „Istenszülő”, s ezért külön tisztelet illeti meg. Ennek a tiszteletnek az útjai sokfelé vezettek. Nekünk, magyaroknak patrónánk és a török uralom alóli felszabadulásunk elősegítője lett.

A kör ezzel bezárult. Az egykori török hódítók a törökországi keresztény szent helyeken zarándokokat fogadnak. Mi pedig Mohácsra az oszmán múlt iránt érdeklődő török látogatókat. A két világ között ott van ugyan a történelmünkön átörökített magyar fájdalom, de a feltámadás és az újjászületés öröme is: a *via dolorosa hungarica* és az abból következő Magyar Feltámadás. Két Mohácsunk van: a Golgota Mohácsa és a Feltámadás Mohácsa-Nagyharsánya, amelyek egymás kiegészítői. Ez a velünk élő Mohács(ok) eddig kellőképpen meg nem értett, legfontosabb üzenete.